

DOMY NASZE – TOŻSAMOŚĆ

Jadwiga C. Żarnowiecka

Wydział Architektury, Politechnika Białostocka, ul. O. Sosnowskiego 11, 15-893 Białystok
E-mail: zarnow@pb.edu.pl

OUR HOUSES – IDENTITY

Abstract

The paper presents hypothesis, that the identity of every man is connected with his house as such. Proving the thesis takes place through the presentation of three cases. The first of them is the concept of 'five skins' of Friedensreich Hundertwasser. The second description shows the regional buildings in villages of the north-eastern part of Podlasie region. The last one, the estate of detached houses in Herzliya (Israel), in which we can see the connections with traditional buildings brought from Poland. Examples quoted, in spite of the seeming divergence, allow for formulating generalisation about the importance of architecture of home to preserve the own human identity.

Streszczenie

W przedstawionym materiale autorka stawia hipotezę, że tożsamość każdego człowieka wiąże się z jego domem jako takim. Dowodzenie tezy następuje poprzez prezentację trzech przypadków. Pierwszym z nich jest koncepcja „5 skór” Friedensreicha Hundertwassera, następnym opis regionalnej zabudowy występującej we wsiach północno-wschodniej części Podlasia, kolejnym zaś przypadkiem jest zabudowa osiedla domów jednorodzinnych w Herzliyi (Izrael), w której widać przywiązanie do tradycji budowlanych przywiezionych z Polski. Przywołane, mimo pozornej rozbieżności, przykłady pozwalają na sformułowanie uogólnienia potwierdzającego znaczenie architektury domu dla zachowania tożsamości człowieka.

Keywords: identity; architecture; Hundertwasser; house; Podlasie; Herzliya

Słowa kluczowe: tożsamość; architektura; Hundertwasser; dom; Podlasie; Herzliya

Ludzie nie będą w stanie zachować swoich duchowych korzeni i związków z przeszłością, jeżeli świat fizyczny, w którym żyją, nie będzie również podtrzymywał tych relacji.¹

1. WPROWADZENIE

Kategoria tożsamości zdaje się wszechobecna. Słowo *tożsamość* w powszechnym użyciu występuje w wielu zestawieniach: tożsamość narodowa, społeczna, kulturowa, regionalna, internetowa, algebraiczna, osobowa, grupowa, osobista. Można by na tej podsta-

wie sądzić o jego wieloznaczności. Jest jednak cecha, która łączy wszystkie te wyrażenia, bowiem tożsamość zakłada istnienie pewnego rodzaju identyczności, zarówno w ujęciu matematycznym, jak i psychologicznym czy społecznym.

Zestawienie pojęć *tożsamość przestrzeni* i *przestrzeń tożsamości* prezentuje w swojej publikacji Małgorzata Dolistowska, pisząc, że „*nie jest ono jedynie grą słów, lecz identyfikuje dwie rozmaite kategorie wzajemnie się zazębiające. Tożsamość przestrzeni wyznacza obszary znaczące, nacechowane semiotycznie, istniejące niezależnie, a zarazem konstytuujące*

¹ Ch. Alexander i in., *Język wzorców*, GWP, Gdańsk 2008, s.134.

obszary utożsamienia, czyli przestrzenie tożsamości."² Istnienie przestrzeni tożsamości, miejsc, gdzie człowiek czuje się „u siebie”, jest dla człowieka warunkiem egzystencji.

Jedną z tożsamości jest tożsamość narodowa definiowana poprzez terytorium, język, kulturę, religię. Tożsamość narodowa – pomimo procesów globalizacji – nadal jest wyrażenie czytelne poprzez architekturę, która stanowi część składową kultury każdego narodu.

2. „PIĘĆ SKÓR” HUNDERTWASSERA

Friedensreich Hundertwasser³ był indywidualistą. Był artystą – malarzem, wielu mylnie sądziło, że był z zawodu architektem. Zajmował się sztuką, brał udział w działaniach na rzecz ochrony przyrody i środowiska życia człowieka, nazywany był „lekarzem architektury”. Faktem jest, że we współpracy z architektami: Peterem Pelikanem, Manfredem Fuchsichlerem, Josefem Krawiną był współautorem wielu projektów architektonicznych: domów, osiedli, modernizacji obiektów przemysłowych. Spośród jego wszystkich prac projektowych 34 zostały zrealizowane⁴. Najbardziej spektakularne to dom komunalny przy Lowegasse⁵ w Wiedniu (na zlecenie Rady Miejskiej, we współpracy z J. Krawiną i P. Pelikanem, 1977-1986), modernizacja ciepłowni miejskiej ze spalarnią odpadów - Wiedeń-Spittelau (we współpracy z P. Pelikanem, inż. J. Kleinerem i innymi, 1988-1992, ryc. 1) oraz Kunsthaus Wien (we współpracy z arch. P. Pelikanem, 1989-1991, ryc. 2).

Pisząc o człowieku i środowisku jego życia, Hundertwasser posłużył się analogią „skór”. Wierzył, że człowiek posiada pięć skór. Oprócz tej naturalnej – biologicznej okrywającej ciało człowieka – jest druga, wykonana rękami człowieka i, jest to ubranie. Następna skóra – ochronna – to dom, z kolei czwartą jest środowisko społeczne i tożsamość, a piątą – środowisko naturalne, czyli ekologia i ludzkość, tj. cała planeta. Uważał, że człowiek w swoim rozwoju, poprzez kolejne etapy życia, poprzez dostarczane bodźce, poznaje te skóry po kolei. Tylko poprzez poznanie i zrozumienie wszystkich skór człowiek może osiągnąć pełnię, pełne porozumienie z sobą samym i ze swoją planetą.

Pierwsze trzy skóry są fizyczne, zatem dość łatwo je opisać, bowiem opis dotyczy rzeczywistości postrzeganej przez człowieka/obserwatora. Z czwartą skórą już tak prosto nie jest. Jednak, *per analogiam*, wyczuwając, że opis skór odbywa się od szczegółu do ogółu, można zauważyć, że na tożsamość człowieka składają się zarówno nasze trzy pierwsze skóry (naturalna, ubranie, dom), jak i coś więcej, co może trudniej opisać, a łatwiej wyczuć. Bo tożsamość to także pewna metafizyka egzystencji ludzkiej.

Ryc. 1. Modernizacja ciepłowni miejskiej ze spalarnią odpadów, Wiedeń-Spittelau; fot. autorka, 1997

Ryc. 2. Kunsthaus Wien; fot. autorka, 1997

Hundertwasser uznawał, że tworzenie „architektury dla architektury” jest zbrodnią. Dom to miejsce bardzo ważne dla każdego człowieka, zatem żeby człowiek dobrze czuł się w swojej trzeciej skórze, powinien mieć możliwość tworzenia swojej siedziby zgodnie z własnymi potrzebami. Każde mieszkanie - dom ma prawo i powinno być inne⁶, tak jak różnią się ludzie między sobą, tak zróżnicowane są ich siedziby. Publikowane przez Hundertwassera manifesty związane były z walką o tę trzecią skórę – o dom człowieka.

3. DOMY NASZE

Przemierzając Polskę, Europę... wzdłuż i wszerz, nie sposób nie zauważyć zróżnicowań regionalnych architektury. Na Podlasiu daje się wyróżnić pięć podregionów występowania różnych typów domów⁷ (ryc. 3). Z historycznego punktu widzenia jest to efekt naturalnych i przymusowych migracji ludności związanych z aneksją nowych terenów, przesiedleniami, działaniami wojennymi, regulacjami itd. Zasadlając nowe tereny, ludzie przynosili ze sobą swoje tradycje i rzemiosło budowlane. Na przykład w wypadku Podlasia Wschodniego, wracając z tzw. bieżenstwa⁸, przywozili nowe umiejętności, doświadczenia, a odbudowując siedliska, zmieniali, modernizowali pierwowzory swoich domów, niekiedy kopiowali wzory rosyjskie – szczególnie jeśli chodzi o elementy zdobnicze.

Na Podlasiu istniał i istnieje nadal zwyczaj fizycznego przenoszenia drewnianych domów z jednej działki na drugą, nieraz dość odległą. Bowiem kiedy dom staje się za mały albo nie odpowiada „murowanym” aspiracjom właścicieli, może znaleźć nowych mieszkańców i doskonale nadal pełnić swoją rolę jako domu letniego lub „domu dla dziadków”. Domy drewniane ze starego, dobrego budulca przenoszone są na nowe fundamenty lub ustawiane na wybudowanej uprzednio, na poziomie gruntu, piwnicy. W przypadku niewielkich obiektów istnieje możliwość przewiezienia budynku nawet w całości. W przypadku większych

obiektów, przed przenosinami drewniany dom trzeba najpierw zinwentaryzować. Jest to pewna komplikacja i koszt, jednak jest to także wyraz dbałości o istniejące dobro materialne (często o wartościach kulturowych) oraz szczególny rodzaj dbania o środowisko.

Poszukując korzeni zjawisk architektonicznych, takich jak na przykład przenoszenie domów, możemy spotkać się z zadziwiającymi sytuacjami. O jednej z nich pisze Jarosław Szewczyk w swojej publikacji⁹, opisującej domy o konstrukcji z drewna opałowego, których to przykłady „zawędrowały” na drugą półkulę, do Stanów Zjednoczonych Ameryki, właśnie z Polski z polskimi emigrantami¹⁰.

Innym zagadkowym zjawiskiem stały się domy przedstawione na ilustracjach (ryc. 4 - 8). Niechybnie wyrosły z tradycji Europy Środkowej, wybudowane zostały w Herzlii¹¹, mieście leżącym u Wybrzeży Morza Śródziemnego. Domy te nie kojarzą się w charakterystyczną zabudową nadmorskiego kurortu, „nie pasują” do otoczenia i krajobrazu, wyróżniając się spośród otaczających je „białych willi” (ryc. 9). Polsko brzmiące nazwiska ich mieszkańców sugerują, skąd domy te mogły „przywędrować”. Ich znajome – dla nas – formy są nostalgicznym wspomnieniem miejsca, które miało swoją tożsamość, związane było z konkretną rodziną / społecznością / narodem. Zachodzi tu przypadek, kiedy ludzie „przemieszczają” swoje domy – niekoniecznie fizycznie je przenosząc. Przywiązani do ziemi przodków, zabrali i utrwaliли obraz domu rodzinnego. Trudno w tej chwili ustalić, czy z rodzinnych fotografii, czy przyjechał tu budowniczy z Polski i dla swoich ziomków budował emigracyjną Polskę. Takie wyraziste przywiązanie do tradycji budowlanych świadczy również o trwaniu tożsamości, w tym pamięci o języku polskim. Wśród starszego pokolenia jest on – język nadal obecny w rozmowach, wspomnieniach, listach.

Pomimo nasilenia się procesów globalizacyjnych, które powodują homogenizację społeczeństw, daje się zauważyć, że w przypadku grup narodowych występujących w diasporze przechowane i kultywowane

² M. Dolistowska, *Białystok – transformacje przestrzeni tożsamości*, maszynopis.

³ Friedensreich Hundertwasser – właściciel Friedrich Stowasser (ur. 15.12.1928, zm. 19.02.2000).

⁴ <http://www.hundertwasserhaus.info/hundertwasser-kunstbauwerke.html> [dostęp: 2013-02-11].

⁵ W dniu otwarcia – 8 września 1985 roku – w kolejce ustawiło się aż 70 000 osób, które zapragnęły zwiedzić, ten dzisiaj symbol architektury postmodernistycznej Wiednia.

⁶ W projektowanych przez Hundertwassera domach mieszkania różnią się użytą kolorystyką, układem, każde jest inne.

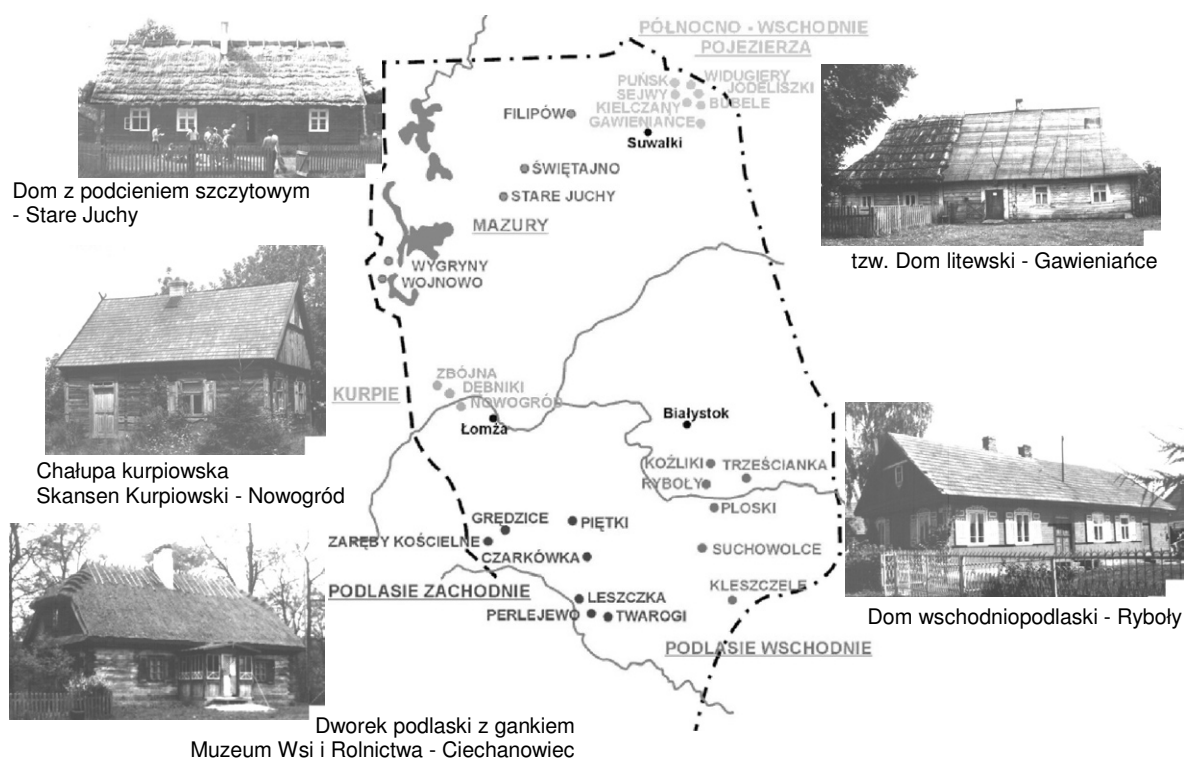
⁷ Baza danych o architekturze regionalnej północno-wschodniej Polski <http://www.pb.edu.pl/zamowiecka/> [dostęp: 2013-02-11].

⁸ Bieżenstwo (1915) dotyczyło prawosławnej ludności Podlasia osiedlanej w europejskiej i azjatyckiej części Rosji. Ludność zaczęła powracać po 1918, w większości po 1921 roku [4].

⁹ J. Szewczyk, *Budownictwo z polan opałowych*, Oficyna Wydawnicza PB, Białystok 2010, s. 17-19.

¹⁰ „W miejscowości Lennox w hrabstwie Oneida zachował się dawny dwukondygnacyjny zajazd, użytkowany później jako dom jednorodzinny. Wzniesiono go na przełomie wieków (prawdopodobnie w r. 1899) (...) pomysłodawcami i inwestorami (byli) emigranci z Poznania, bracia John i Lawrence Mecikalski”, ibid., s. 17.

¹¹ Herzliya – miejscowość położona na terenie państwa Izrael, niedaleko Tel-Awivu, nad Morzem Śródziemnym.

Ryc. 3. Zróżnicowania form regionalnych na wsi północno-wschodniej Polski – dom; Oprac. rys. i fot. – autorka

ne są – w różnym stopniu – tradycje wyrosłe w rodzinnym kraju.¹² Na podlaskim pograniczu niejednokrotnie spotkać można przykłady zabudowy charakterystycznej dla terenów po drugiej stronie granicy. Są to domy o typowej formie i typowym zdobnictwie domów białoruskich. Podobnie rzecz się dzieje z innymi przejawami kultury, np. muzyką, tańcami i strojami ludowymi. Tradycje te są niekiedy bardziej wyraziste i powszechniejsze niż w kraju rodzinnym. Dotyczą zarówno tradycyjnych obrzędów, jak i stosowanych form architektury. Na Podlasiu Wschodnim bogate zdobnictwo domów przeżywa niejako renesans. Zjawisko to wiąże się z promowaniem turystycznym tego malowniczego rejonu Podlasia¹³.

4. PODSUMOWANIE

Przynależność do grupy, do narodu staje się na tyle ważna i silna, że eksponuje się poprzez charakterystyczne ukształtowanie miejsca zamieszkania, jego formy, detale, klimat, specyficzny *genius loci*. Wiąże się z poczuciem dobrostanu z racji przebywania w środowisku zdefiniowanym przez „tę a nie inną” architekturę, bowiem tylko „taka” architektura zapewnia użytkownikom komfort zachowania ciągłości tradycji i związane z tym poczucie bezpieczeństwa¹⁴ i tożsamości. Dom – trzecia skóra – pozostaje wyrazem tożsamości każdego człowieka. To w zróżnicowaniu domów poszukiwać można cech zróżnicowania tożsamościowego poszczególnych ludzi i ich grup.

¹² Tam, gdzie „ojczyzna daleko”, kultywuje się tradycje, które w kraju rodzinnym niekiedy przeszły do lamusa i stały się li tylko ciekawostką etnograficzną z muzeów i skansenów.

¹³ Projekt turystyczny „Kraina Otwartych okiennic” <http://www.mapakultury.pl/art/pl,mapa-kultury,99559.htm> [dostęp: 2013-02-11].

¹⁴ Zgodnie z piramidą hierarchii potrzeb Abrahama Masłowa poczucie bezpieczeństwa znajduje się na drugim poziomie, bezpośrednio po zaspokojeniu podstawowych potrzeb fizjologicznych.

Ryc. 4. Dom mieszkalny – Herzliya; fot. D. Agranowicz, 2009

Ryc. 5. Dom mieszkalny – Herzliya; fot. D. Agranowicz, 2009

Ryc. 6. Dom mieszkalny – Herzliya; fot. D. Agranowicz, 2009

Ryc. 7. Dom mieszkalny – Herzliya; fot. D. Agranowicz, 2009

Ryc. 8. Dom mieszkalny – Herzliya; fot. D. Agranowicz, 2009

Ryc. 9. „Biała willa” nad Morzem Śródziemnym – Herzliya;
fot. D. Agranowicz, 2009

Ryc. 10. Podlasie Wschodnie – projekt „Kraina Otwartych Okiennic”; fot. autorka, 2004

Ryc. 11. Podlasie Wschodnie – projekt „Kraina Otwartych Okiennic”; fot. autorka, 2004

LITERATURA

1. **Alexander Ch. i in. (2008)**, *Język wzorców*, GWP, Gdańsk.
2. **Dolistowska M. (2013)**, *Białystok – transformacje przestrzeni tożsamości*, maszynopis.
3. *Für ein natur – und menschengerechteres Bauen* HUNDERTWASSER ARCHITEKTUR, Taschen, Köln 1997.
4. **Szewczyk J. (2013)**, *Ludowe zdobnictwo podlaskich domów*, Wydawnictwo PB, Białystok.
5. **Szewczyk J. (2010)**, *Budownictwo z polan opałowich*, Oficyna Wydawnicza PB, Białystok.
6. **Szymańczak K.**, *Lekarz architektury*, <http://histmag.org/Lekarz-architektury-762> [dostęp: 2013-02-11].
7. **Żarnowiecka J. C.**, *Baza danych o architekturze regionalnej północno-wschodniej Polski* <http://www.pb.edu.pl/zarnowiecka/> [dostęp: 2013-02-11].
8. **Żarnowiecka J.C. (2012)**, *Detal architektoniczny i tożsamość*, „Czasopismo Techniczne – Architektura”, t.2, Wydawnictwo PK, Kraków, s. 666-669.

ŹRÓDŁA INTERNETOWE:

9. <http://www.hundertwasserhaus.info> [dostęp: 2013-02-11].
10. <http://www.mapakultury.pl/art,pl,mapa-kultury,99559.html> [dostęp: 2013-02-11].